

Łukasz Marzec

Prawo rzymskie w dawnej Anglii w świetle poglądów Artura Ducka : (wybrane zagadnienia)

Zeszyty Prawnicze 6/2, 117-136

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ŁUKASZ MARZEC

Uniwersytet Jagielloński

PRAWO RZYMSKIE W DAWNEJ ANGLII W ŚWIETLE POGLĄDÓW ARTURA DUCKA (WYBRANE ZAGADNIENIA)

W powojennej literaturze zagadnienie wpływów prawa rzymskiego w Anglii stanowiło przedmiot wielu dyskusji. Za czołowego badacza uważany jest współcześnie P. Stein, który w liczne pracach często odnosił się do tego zagadnienia¹. Podejmowali go również ostatnio J. Barton, R. Caenegem, H. Coing, C. Donahue, R. Helmholz, M. Hoefflich, D. Ibbetson, R. Knütel, B. Levack, F. Prinsheim, M. Reimann, A. Shiller, G. Squibb, A. Watson, J. Winkler, R. Zimmermann i wielu innych². Temat ten daleki jest jednak od pełnego

¹ P. STEIN, *Regulae Iuris: from juristic rules to legal maxims*, Edinburgh 1966; TENŹE, *Legal institutions, continental influences on English legal thought, 1600-1900*, [w:] *La formazione storica del diritto moderno in Europa*, Atti del III Congresso Internazionale della Società Italiana di Storia del Diritto, III, Firenze 1977, s. 1105 i n.; TENŹE, *Legal evolution. The story of an idea*, Cambridge, New York 1980; TENŹE, *Legal humanism and legal science*, «TR» 54 (1986), s. 297; TENŹE, *The character and influences of the Roman civil Law. Historical essays*, London 1988; TENŹE, *The Vacarian School*, «Journal of Legal History» 13 (1992), s. 23; TENŹE, *The Civil Law doctrine of custom and the growth of case law*, [w:] *Studi G. Gorla*, Milan 1994, s. 371-382; TENŹE, *Römisches Recht und Europa*, Frankfurt 1996 (wyd. angielskie *Roman Law in European history*, Cambridge 1999); P. STEIN, F. DE ZULUETA, *The Teaching of Roman Law in England around 1200*, Selden Society supp. Ser. 8, 1990.

² J. BARTON, *Roman Law in England*, [w:] *'Ius Romanum Medii Aevii'*, Pars V, 13a, Milano 1971; R. VAN CAENEGEM, *Judges, legislators and professors. Chapters in*

wyjaśnienia. Można przytoczyć tutaj opinię Goethego porównującego prawo rzymskie do kaczki, która nurkuje, lecz po chwili wraca na powierzchnię i błyszczy w słońcu³. Do tego obrazowego poglądu przychylił się P. Stein, dostrzegając w nim alegorię sytuacji prawa rzymskiego w Anglii⁴. Zagadnienie to poruszało prawników już w średniowieczu⁵, jednak rzetelnej analizie poddane zostało po raz pierwszy w wydany w 1653 r. dziele Artura Ducka pt. *De Usu et Autoritate Juris Civilis Romanorum in Dominiis Principum Chri-*

European legal history, Cambridge 1987; H. COING, *Einflüsse des gemeinen Rechts in Rechtsgebieten anderer Tradition*, [w:] *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, II. 3, München 1973; R. HELMHOLZ, *Roman Canon Law in Reformation England*, Cambridge 1990; *The 'ius commune' in England: four studies*, Oxford 2001; M. HOEFELICH, *Roman and civil law and the development of Anglo-American jurisprudence in the nineteenth century*, Athens (U.S.A.) 1997; D. IBBETSON, *A historical introduction to the law of obligations*, Oxford 1999; TENŽE, *Common law and ius commune*, London 2001; R. KNÖTEL, *Rechtseinheit und Römisches Recht*, «Zeitschrift für Europäisches Privatrecht» 2 (1994), s. 244-276; B. LEVACK, *The Civil Lawyers in England 1603-1641: A Political Study*, Oxford 1973; F. PRINSHEIM, *The Inner Relationship between English and Roman law*, [w:] *Gessamelte Abhandlung*, I, Heidelberg 1961, s. 76 I n.; M. REIMANN, *Historische Schule und Common Law*, Berlin 1993; TENŽE, *The Reception of Continental Ideas in the Common Law World 1820-1920*, Berlin 1993; G. SQUIBB, *The High Court of Chivalry: A Study of the Civil Law in England*, Oxford 1997 (I wyd. 1959); TENŽE, *Doctors' Commons*, Oxford 1977; A. WATSON, *The Making of the Civil Law*, Cambridge 1981; J. F. WINKLER, *Roman law in Anglo-Saxon England*, «Journal of Legal History» 13 (1992), s. 101-127; R. ZIMMERMANN, *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cape Town 1990; TENŽE, *Der europäische Charakter des englischen Rechts*, «Zeitschrift für Europäisches Privatrecht» 1 (1993), s. 4; TENŽE, *Roman Law, Contemporary Law, European Law. The Civilian Tradition Today*, Oxford 2001.

³ J. W. GOETHE, J. P. ECKERMANN, *Conversations of Goethe with Johann Peter Eckermann*, London 1930, s. 313.

⁴ P. STEIN, *Roman Law and English Jurisprudence Yesterday and Today. An inaugural Lecture*, London 1969, s. 151.

⁵ Por. np. C. CHIMES (wyd.), *Sir John Fortescue, De Laudibus Legum Angliae*, Cambridge 1942; C. ST. GERMAIN, *Two Dialogues between a Doctor of Divinity and a Student of the Common Law*, wyd. T. PLUCKNETT, J. BARTON, 1974.

*stianorum*⁶. Chociaż praca ta obejmowała aż szesnaście⁷ systemów prawnych Europy, w tym również egzotyczną dla autora Rzeczpospolitą Obojga Narodów, to jednak najdokładniejszy opis dotyczył roli prawa rzymskiego w dawnej Anglii. Nie budzi to zdziwienia, bowiem sam autor był Anglikiem (właściwie Walijszym), prawnikiem z wieloletnim doświadczeniem sędziowskim, adwokackim i politycznym, a jednocześnie, co w Anglii stanowiło raczej wyjątek, doktorem prawa rzymskiego. Mamy zatem okazję spojrzeć na sporną kwestię obecności i wykorzystania tego prawa w Anglii przez pryzmat doświadczeń osoby niewątpliwie kompetentnej. Spostrzeżenia Duka mają przy tym szczególne znaczenie dla wyjaśnienia znaczenia prawa rzymskiego w ojczyźnie *common law*⁸.

Poniższe rozważania nie aspirują do wyczerpującego omówienia zagadnienia poglądów Artura Duka na rolę prawa rzymskiego w dawnej i współczesnej mu Anglii. W ramach krótkiego artykułu jest to wręcz niemożliwe. Ma on na celu jedynie sygnalizację problemu i wskazanie tych obszarów, które Duck uznał za kluczowe do przeprowadzenia własnej analizy.

⁶ A. DUCK, *De Usu Et Autoritate Juris Civilis Romanorum in Dominiis Principum Christianorum libri duo*, Lipsiae 1686. Egzemplarz stanowiący podstawę tego opracowania znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej. Cytowanie następuje przez podanie kolejno książki, rozdziału i strony, z pominięciem tytułu. Na temat tej rozprawy por. N. HORN, *Römisches Recht als Gemeineuropäisches Recht bei Artur Duck*, [w:] *Studien zur europäischen Rechtsgeschichte*, wyd. W. WILHELM, Frankfurt am Main 1972, s. 171-180; J. SONDEL, *Artur Duck – niedoceniany poprzednik Savigny'ego i jego poglądy na rolę prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, «ZN UJ, Prace Prawnicze» 97 (1982), s. 69-85; A. DUCK, *Über Gebrauch und Geltung des 'ius civile' der Römer in den Staaten der christlichen Fürsten. Übersetzung, Einleitung und Anhang von FOCKE TANNEN HINRICHS*, Göttingen 1993; F. J. A. SANTOS, *'Ius commune' vs common law en el siglo XVII: el caso de Arthur Duck*, «Anuario da Faculdade de Direito da Universidade da Coruna» 7 (2003), s. 63-104.

⁷ W czternastu rozdziałach; uwagi odnośnie Belgii (w tym Burgundii) i Holandii zostały dołączone do rozdziału dotyczącego Królestwa Francji.

⁸ Tak W. HOLDSWORTH, *A history of English Law*, V, London 1971, s. 24; J. SONDEL, *op. cit.*, s. 70.

Duck nie próbował stworzyć wrażenia, iż prawo rzymskie w Brytanii⁹ cieszyło się takim samym autorytetem jak na kontynencie. Jego pozycja przedstawiała się odmiennie, bowiem angielscy królowie nie przyznali mu takiego znaczenia jak inni władcy chrześcijańskiej Europy¹⁰. Stąd, jak pisał, ogólna opinia w Europie, iż prawo rzymskie w Anglii nie obowiązuje¹¹. Dla przykładu powołuje poglądy Francuzów E. Forciatulusa i R. Choppiusa¹². Duck określa je krótko jako błędne¹³, jakkolwiek usprawiedliwione. Poprzez lekturę praw Anglii nie sposób bowiem rozpoznać skali wpływów i obecności prawa rzymskiego¹⁴.

Podrozdziały III-XVI poświęcone są zwięzłemu, ale rzetelnemu przedstawieniu historii Brytanii od czasów Juliusza Cezara. Tematyka ta została w niniejszej pracy pominięta, nie dotyczy bowiem bezpośrednio zagadnienia. Warto jednak nadmienić wysoką wartość naukową również fragmentów czysto historycznych¹⁵. W kwestii najstarszego prawa Brytanii z okresu rzymskiego Duck powołuje opinię Seneki, iż w czasach Klaudiusza miała ona swoje własne prawa¹⁶.

⁹ Duck dokonał osobnego omówienia praw Irlandii i Szkocji.

¹⁰ A. DUCK, II, 8, 320.

¹¹ A. DUCK, II, 8, 320: *Hinc apud eos vulgò traditum est, Ius Civile Romanorum parum admitti.*

¹² A. DUCK, II, 8, 320. ETIENNE FORCIATULUS (1534-1573), profesor prawa w Tuluzie, autor prac prawnych i historycznych. RENATUS CHOPPIUS (CHOPPIN) (1537-1606), jeden z najlepszych francuskich prawników swoich czasów, pełnił funkcje przy Parlamencie Paryskim, autor prac na temat prawa kanonicznego, państwowego, oraz praw lokalnych.

¹³ A. DUCK, II, 8, 320.

¹⁴ A. DUCK, II, 8, 320: *... ex Libris verò Legum nostrarum, idiomate iis incognito conscriptis, assequi non potuerunt, quem usum & Authoritatem apud Britannos nostros habeat.*

¹⁵ Duck posługuje się źródłami na jakich oparłby się również współczesny historyk starożytności. Cytuje między innymi Diodora Sycylijskiego, Polibiusza, Cassiusa Dio, Tacyty, Swetoniusza czy Senekę.

¹⁶ A. DUCK, II, 8, 335.

Omawiając losy Anglii po bitwie pod Hastings i koronacji Guillelme'a, pierwszego króla dynastii normańskiej, Duck wspomina o narzuceniu poddanym obcych praw w języku normańskim, chociaż wcześniej używano w tej materii łaciny¹⁷. Mimo jednak ponawianych prób odrzucenia nowych ustaw, Anglowie stopniowo przyzwyczaili się do nich przyjmując jako własne. Władcy normańscy narzucili ponadto własny język jako obowiązkowy w szkołach. Stan taki Duck zdecydowanie krytykuje, twierdząc iż w dziedzinie tej najlepiej sprawdza się łacina¹⁸. Normański obowiązywał do czasów Edwarda III, który dopuścił język angielski w sądownictwie¹⁹. Normanowie siłą wprowadzili nowe instytucje sądownicze i administracyjne. Wymienia tutaj, przede wszystkim Sąd Kanclerski²⁰ zainicjowany za czasów Wilhelma²¹. Jego przeznaczeniem *est potestas Juris Anglicani rigorem temperandi & moderandi*²², co Duck uważał za porównywalne z władzą rzymskich pretorów²³. Jest to jeden z pierwszych, jeśli nie pierwszy w historii głos nauki stwierdzający podobieństwo angielskiego *equity* do rzymskiego *ius honorarium*. Należy jednak zaznaczyć iż Duck słusznie nie próbuje poszukiwać korzeni *equity* w prawie pretorskim. Hipotezy takie wysuwano później, jednak mimo rzeczywistego podobieństwa proste wnioskowa-

¹⁷ A. DUCK, II, 8, 353 (błąd w numeracji stron egzemplarza z Biblioteki Jagiellońskiej).

¹⁸ A. DUCK, II, 8, 354: ... *qui Gentibus à se debellatis in Judiciis & omnibus Actis publicis Linguâ Romanâ uti praeceperunt*.

¹⁹ A. DUCK, II, 8, 354.

²⁰ A. DUCK, II, 8, 355: ... *sed sub Conquestore Cancellaria constituta est ... cui praesider Cancellarius à Rege constitutus*.

²¹ Autor wspomina jednak o rozbieżności zdań nauki angielskiej w kwestii ustalenia, od kiedy kanclerze rzeczywiście dysponowali prawem korygowania *common law*, por. A. DUCK, II, 8, 356. Działo się tak według niego przynajmniej od czasów Henryka II, za czym świadczyć miała relacje bliskich Beckettowi Jana z Salisbury oraz Alexandra Neckhama, por. *Ibidem*.

²² A. DUCK, II, 8, 355.

²³ A. DUCK, II, 8, 355.

nie o bezpośredniej recepcji pozbawione jest wystarczających podstaw²⁴. W oparciu o to zagadnienie wysuwano jednak śmiało, choć trafne wnioski iż technika i metoda pracy angielskiego prawnika miała i ma znacznie więcej wspólnego z działaniem rzymskiego jurysty niż ma to miejsce w relacji kontynentalnego prawnika, otwarcie przecież wywodzącego swe korzenie z antycznej tradycji prawnej²⁵. Zagadnienie to można uznać za niezwykle interesujący i „obiecujący” problem badawczy w ramach współczesnej komparatystryki prawniczej.

Wzmiankując o tworzonych za pierwszych Normanów powszechnych sądach *common law* „westminsterskich”, z pewnym namaszczeniem pisze o ich przeszło sześćsetletniej nieprzerwanej tradycji orzecznictwa²⁶. Wspomina, iż sądownictwo świeckie zostało przez Wilhelma oddzielone od kościelnego²⁷, co naruszało istniejącą w przed-normańskiej Anglii praktykę²⁸.

Bardzo szczegółowym rozważaniom poddaje Duck działalność Vacariususa, mantuańskiego prawnika który stworzył w Anglii głośną

²⁴ R. DORSEY, *Roman Sources of some English principles of equity and common law rules*, «BIDR» 44 (1936-37), s. 459-462: „There is an interesting parallel between the evolution of the Roman praetorian law and English equity. It is probable that the development of the former may have inspired the latter”, s. 459; por. też szczegółową analizę porównawczą rzymskiej *actio* i angielskiego *writ*; H. PETER, *Actio und Writ. Eine vergleichende Darstellung römischer und englischer Rechtsbehelfe*, Tübingen 1957. Por. też K. ZWEIGERT, F. KÖTZ, *An introduction to Comparative Law*, Oxford 1998, s. 186: „... the development of the Common Law in the Middle Ages is very similar to the development of Roman Law in many points”.

²⁵ W. BUCKLAND, J. MCNAIR, *Roman Law and Common Law. A comparison in outline*, Cambridge 1952, s. XIV; K. ZWEIGERT, F. KÖTZ, *op. cit.*, s. 186.

²⁶ A. DUCK, II, 8, 357. Warto – w podsumowaniu kolejnych trzystu pięćdziesięciu lat – nadmienić iż wszystkie te sądy (*King's Bench, Common Pleas, Exchequer*) działają w Zjednoczonym Królestwie współcześnie, jako podstawa brytyjskiego systemu sądownictwa.

²⁷ A. DUCK, II, 8, 358.

²⁸ W przyszłości sądownictwo kościelne w Anglii dozna znacznej romanizacji. Fakt ten stworzy rację bytu i egzystencji *civil lawyers* skupionych w organizacji *Doctors' Commons*.

szkołę prawa rzymskiego²⁹. Rozpoczyna je od tezy którą dziś możemy uznać za nieco zbyt radykalną³⁰ – iż za panowania Wilhelma i jego syna Rufusa w Anglii nie słyszano w ogóle o prawie rzymskim³¹, co autor wiąże z pierwszym wydaniem *Pandektów* przez cesarza Lothara w 1128 r. Duck opisując działalność Vacarius, którą współczesna nauka uważa za istotny czynnik oddziaływania prawa rzymskiego w dawnej Anglii, cytuje te same źródła które posłużyły późniejszym autorom. Są to przekazy Gerwazego z Dover³², Kroniki Normańskiej³³ i Johna

²⁹ A. DUCK, II, 8, 359. Na ten temat por. C. WENCK, *Magister Vaccarius, primus Juris Romani in Anglia Professor*, Lipsic 1820; A. STÖLZEL, *Ueber Vacarius, insbesondere die Brügger und die Prager Handschrift desselben*, «Zeitschrift für Rechtsgeschichte» 6 (1867), s. 234-268; F. LIEBERMANN, *Magister Vacarius*, «Engl. Hist. Rev.» 1896, s. 305-314; TENŽE, *Vacarius mantuanus*, «Engl. Hist. Rev.» 1896, s. 514; F. DE ZULUETA, *The Liber Pauperum of Vaccarius*, London 1927; H. HAZELTINE, *Vaccarius as Glossator and Teacher*, «Law Quarterly Review» 4 (1928); W. SENIOR, *Roman Law Mss. in England*, «Law Quarterly Review» 7 (1931), s. 337-344; R. SOUTHERN, *Magister Vaccarius and the Beginning of an English Academic Tradition*, [w:] *Medieval Learning and Literature*, Oxford 1976; P. STEIN, *Vaccarius and the Civil Law*, [w:] *Church and Government in the Middle Ages*, London 1976; TENŽE, *The Vaccarian*, cit.; P. STEIN, F. DE ZULUETA, *op. cit.*; L. MAYALL, *Johannes Bassianus – Nachfolger des Vacarius in England?*, «ZSS» 99 (1982), s. 317-325; H. LANGE, *Römisches Recht im Mittelalter*, I, München 1997, s. 246-254.

³⁰ O prawie rzymskim w Anglii przed Vacariusem por. J. F. WINKLER, *op. cit.*; E. RATHBONE, *Roman Law in the Anglo-Norman Realm*, «Studia Gratiana» 11 (1967), s. 253-271; H. LANGE, *op. cit.*, s. 58 i n.

³¹ A. DUCK, II, 8, 359: ... *nihil auditum in Anglia de Jure Civili* ...

³² Gervasius Doroborensis (ok. 1141-1210), historyk, zajmował się historią dwunastowiecznej Anglii, autor kronik. Duck cytuje jego pracę w manuskrypcie *Vita Theobaldi Archiepiscopi Cantuariensis sub Henrico I; Tunc Leges & Causidici in Angliam primo vocati sunt, quorum primum Magister Vacarius hic in Oxonfordii Legum docuit*, A. DUCK, II, 8, 359.

³³ Autorstwa Roberta of Torigny, mnicha z Bec i opata z Mont San Michel, wydanej w 1619, *Magister Vaccarius, gente Longobardus, cum leges Romanas anno 1149 in Anglia discipulos doceret et multi tam divites quam pauperes ad eum causa discendi confluerent. Suggestione pauperum de Codice et Digesto exceptos in libros composuit, qui sufficient ad omnes legum lites quae in scolis frequentari solent decedendas, si quis eos perfecte noverit*, A. DUCK, II, 8, 359-360.

z Salisbury³⁴. Choć źródła te zgodnie wskazują Oxford jako miejsce gdzie działał Vacarius³⁵, współcześnie relacje powyższych kronikarzy są kwestionowane w konfrontacji z wiedzą na temat początków uniwersytetu w Oxfordzie. Duck podkreśla, iż poprzez jego wykłady Anglia³⁶ wyprzedziła Francję w nauczaniu prawa rzymskiego, bowiem uniwersytet w Montpellier rozpoczął je za sprawą Placentinusa dopiero w roku 1196³⁷.

Zaznacza również, co później zresztą wielokrotnie w nauce podkreślano, iż działalność dydaktyczna Vacariusza spowodowała znaczny wzrost liczby studentów chętnych do nauki prawa rzymskiego³⁸. Stopień jego popularyzacji osiągnął najwyraźniej zbyt niepokojący poziom, skoro król Stefan zakazał dalszego nauczania, a nawet posiadania ksiąg z zakresu tego prawa. Pytanie o przyczyny takiej decyzji do dzisiaj nie zostało ostatecznie wyjaśnione, wysuwano różne hi-

³⁴ John of Salisbury (ok. 1115-1180), wybitny znawca łaciny, przyjaciel i sekretarz Becketta, świadek jego śmierci, biskup Chartres, uczestnik licznych poselstw dyplomatycznych do Rzymu, autor traktatów historycznych i logicznych. Duck odwoływał się do jego *Policraticusa*.

³⁵ Tak również A. DUCK, II, 8, 359: *Vacarius autem Jus Civile apud nos legit Oxonii* ...; T. SCRUTTON, *The Influence of the Roman Law on the Law of England*, Cambridge 1885, s. 68; J. KĘDZIERSKI, *Dzieje Anglii do 1485*, Wrocław 1966, s. 292; K. SÓJKA-ZIELIŃSKA, *Historia prawa*, Warszawa 2004, s. 70; dopuszczająco F. POLLOCK, W. MAITLAND, *The History of English Law*, Cambridge 1968, II, s. 118; S. PŁAZA, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, I, Kraków 1997, s. 63; sceptycznie H. LANGE, *op. cit.*, s. 248.

³⁶ Podobnie P. KOSCHAKER, *Europa und das römische Recht*, München 1966, s. 213: „England hat die Einwirkung des römischen Rechts durch den Glossatorenshüler Vacarius schon um die Mitte des 12. Jahrhunderts erfahren, also zu einer Zeit, da man in Deutschland vom römischen Recht kaum schon etwas wußte”.

³⁷ A. DUCK, II, 8, 360. Placentinus, jeden z glosatorów, uczeń Irneriusa, pod koniec XII w. jako pierwszy rozpoczął wykłady z prawa rzymskiego we Francji, w Montpellier, autor *Compendium*, w czterech księgach traktującego o Kodeksie i Pandektach.

³⁸ A. DUCK, II, 8, 362.

potezy³⁹. Duck, wspominając o sporze z Theobaldem, wysuwa jeszcze inną. Mianowicie zazdrośni o powodzenie studium prawnego profesorowie teologii i sztuk wyzwolonych wymogli na królu zakazujący edykt⁴⁰. Przekazuje również informację na temat sporów interpretacyjnych co do jego zakresu. Jak podaje⁴¹, upatrywano w nim również zakazu nauczania Dekretu Gracjana, a więc miałby dotyczyć obojga praw, chociaż według Ducky Vacarius nie wykładał prawa kanonicznego. Zakaz nie powstrzymał jednak, jak z emfazą pisał za Janem z Salisbury, pochodzu prawa rzymskiego w Anglii, bowiem ... *nam co magis in valuit virtus Legis, Deo favente, quo eam amplius nitebatur impietas subvertere* ...⁴². Już bowiem wkrótce po śmierci króla, za panowania Henryka II nauczaniu prawa rzymskiego przywrócono dawny walor⁴³. Wraz z rozkwitem nauczania prawa rzymskiego ponownie nastąpił odpływ chętnych do studiów teologicznych i innych, przez co powtarzały się ataki niechętnych prawnikom profesorów⁴⁴.

Rozważania te prowokują pytanie o znaczenie działalności Vacariususa dla pozycji prawa rzymskiego w dawnej Anglii, a także ewentualny wpływ stworzonej przez niego szkoły na rozwój prawa. Warto zaznaczyć iż Vacariususa, choć był wychowankiem bolońskiej szkoły Czterech Doktorów, nie uważano wcale za wybitnego prawnika. W Anglii znalazł się wynajęty przez arcybiskupa Canterbury jako doradca w zakresie prawa kanonicznego. Działalność dydaktyczną roz-

³⁹ Jako przyczyny upatrywano osobistą niechęć Stefana z Blois do Theobalda, arcybiskupa Canterbury (protektora Vacariususa) oraz podległość słabego króla feudałom, por. np. K. BASZKIEWICZ, *Państwo suwerenne w feudalnej doktrynie politycznej do początków XIV wieku*, Warszawa 1964, s. 256.

⁴⁰ A. DUCK, II, 8, 362: ... *Theologi & Artium Professores, invidia perciti ... ita valuerunt apud Regem Stephanum ut Edicto suo prohibuerit, ne amplius docerentur Leges Romanae in Anglia* ...

⁴¹ A. DUCK, II, 8, 362: *Quam prohibitionem aliqui detorquere volunt, ut intelligatur de Decreto Gratiani, cum Gratianum nondum Decretum edidisset*.

⁴² A. DUCK, II, 8, 362.

⁴³ A. DUCK, II, 8, 362.

⁴⁴ A. DUCK, II, 8, 363.

winał w dużej mierze przypadkowo, zyskując jednak znaczny rozgłos i popularność. W efekcie nastąpił cały szereg istotnych z punktu widzenia wiedzy o prawie rzymskim w Anglii zdarzeń. Po pierwsze, Vacarius opracował i wydał podręcznik dla ubogich studentów nazwany *Liber Pauperum*. Dzieło to, wyciąg z Kodeksu i Digestów Justyniana w dziewięciu księgach, zyskało ogromną popularność, wspominano o nim jeszcze kilka wieków później. Był to pierwszy podręcznik prawa w Anglii, którego romanistyczna baza nie mogła pozostać bez echa dla pokoleń prawników. Po drugie, dydaktyka Vacariusza rozbudziła zainteresowanie dalszymi studiami nad prawniczymi, które angielska młodzież kontynuowała często za granicą. Po trzecie, wskutek interwencji panującego sprawa obecności prawa rzymskiego w Anglii zyskała wymiar polityczny. Ta ostatnia okoliczność miała jednak zdecydowanie negatywne reperkusje dla późniejszych jego losów w tym kraju, co dało o sobie znać już w niedalekiej przyszłości, przy tzw. deklaracji mertońskiej *Nolumus leges Angliae mutare*. Ogólny bilans działalności Vacariusza z perspektywy znaczenia prawa rzymskiego w Anglii wydaje się jednak wręcz nieoceniony.

Wkrótce, a mowa w dalszym ciągu o XII w, jego znajomość nawet wśród laików znacznie wzrosła. Duck wspomina o świadomości i wiedzy na temat prawa rzymskiego u kronikarzy, Jana z Salisbury, Piotra z Blois i Geralda z Cambridge⁴⁵, którą określa jako nadzwyczajną⁴⁶. Relacjonuje za Geraldem opinie duchownych, zaniepokojonych rosnącą popularnością tego prawa wśród kleryków⁴⁷, oraz przepowiednię lektora paryskiego uniwersytetu Minerviusa, zgodnie z którą studia nad prawem rzymskim doprowadzą do zaniku pozostałych dziedzin wiedzy⁴⁸. Za Danielem Morleyem⁴⁹ podaje ciekawy dwunasto-

⁴⁵ A. DUCK, II, 8, 363.

⁴⁶ A. DUCK, II, 8, 363.

⁴⁷ A. DUCK, II, 8, 363.

⁴⁸ A. DUCK, II, 8, 363.

⁴⁹ DANIEL MORLEY (druga połowa XII w), matematyk, astronom, studiował w Toledo i Paryżu, świadek rozkwitu fakultetu prawnego w Oxfordzie. Duck korzystał z jego prac w manuskrypcie.

wieczny przekaz, żartobliwie obrazujący dominację nowej nauki wśród młodzieży, często zresztą w późniejszych opracowaniach powtarzany: ... *pro Titio & Seio Aristoteles & Plato penitus oblivioni tradeverentur; & quod Ulpiani traditiones aureis literis repraesentarentur*⁵⁰. Z kolei za Rogerem Baconem⁵¹ powtarza opinię o mnichach zaniedbujących studia teologiczne na rzecz prawniczych⁵².

Duck poświęcił również sporo uwagi początkom i rozwojowi fakultetu prawa rzymskiego w Oxfordzie⁵³. Wymienia szereg profesorów, jak Aldricus, Accursius, Anglicus, von Drogeda, Dorochius, Alanus, Guiliemus, Severleus i Stephanus Anglus⁵⁴. Należy jednak zaznaczyć, iż działalność dydaktyczna tych wczesnych akademików poddawana była przez późniejsze opracowania w wątpliwość. Duck oparł się tutaj przede wszystkim na opiniach Gentilisa zawartych w pracy *In laudes Academiae Perusinae et Oxoniensi* z 1605 r. Szczególną uwagę poświęcił Duck profesorowi prawa rzymskiego F. Accursiusowi młodszemu⁵⁵, doradcy króla Edwarda

⁵⁰ A. DUCK, II, 8, 364.

⁵¹ Roger Bacon (ok. 1220-1292), franciszkanin, filozof i matematyk o dużej wyobraźni. Opisał między innymi okulary, proch strzelniczy, maszyny latające czy okręt motorowy. Duck korzystał z jego prac w manuskryptach.

⁵² A. DUCK, II, 8, 364.

⁵³ A. DUCK, II, 8, 366-7.

⁵⁴ Aldricus, boloński uczony – prawnik, wg opinii A. Gentilisa pochodzenia angielskiego. (Odmienne F. SAVIGNY, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, III, Heidelberg 1815-1831, s. 234); Franciscus Accursius (zm. 1260), uważany za najwybitniejszego prawnika XIII w, uczeń Azona, autor poważanej *glossa ordinaria*; Franciscus Accursius syn (zm. 1278), profesor w Tuluzie i Bolonii; Ricardus Anglicus, wg Ducka (za Gentilisem) profesor prawa rzymskiego w Oxfordzie; Guiliemus Dorogheda, wg Ducka (za Gentilisem) nauczyciel prawa w Oxfordzie, autor rozprawy *De iudiciorum ordine*; Alanus, wg Gentilisa profesor w Oxfordzie w czasach glosatorów; Johannes Severleus, uczony angielski, wg Gentilisa członek Balliol College w Oxfordzie; Stephanus Anglus, prawnik oxfordzki i londyński, autor pracy *Epitome actionum municipalium*.

⁵⁵ Duck w zasadzie nie ocenił Accursiusa jr. jako romanisty, również w porównaniu ze słynnym ojcem, choć wielu innych (np. właśnie Accursiusa ojca) chętnie obdarzał wzniosłymi określeniami (*celeberrimi*). Współcześnie Accursius jr. bywa

I, obdarzonego zaszczytnym tytułem *Regis Angliae Advocatum*, nazywanego przez króla *dilectum & fidelem Secretarium nostrum*⁵⁶. Wg Duka, Edward I sprowadził go do Anglii powodowany troską o nauczanie i znajomość tego prawa w Anglii⁵⁷. Nadmieniam, iż prace Accursiusa młodszego cytowane były przez Bartolusa, a on sam z woli króla miał podjąć wykłady w Oxfordzie. Zaznacza jednak, iż *utrum vero Franciscus Accursius Oxonii docuerit apud Nos, non constat; tantum referunt*⁵⁸. Wspomina również o jego szczególnym wpływie na króla, a także przekonaniu Edwarda I, zapewne nie bez udziału Accursiusa, o potencjalnej roli prawników w rozwiązaniu sporu ze Szkocją⁵⁹.

Autor kładzie również nacisk na wielowiekową opiekę nad fakultetem prawa rzymskiego jaką sprawowali angielscy królowie jeszcze w czasach normańskich⁶⁰. Od Henryka VIII datowane jest stanowisko *Regius Professor*, kierującego katedrą prawa rzymskiego, mianowanego przez króla i wynagradzanego bezpośrednio z jego skrzynki. Upřednio profesorowie mianowani byli bowiem przez uniwersytet, a opłacani rocznie przez słuchaczy swoich wykładów. Świadczyło to niewątpliwie o doniosłej roli jaką Henryk VIII przywiązywał do nauczania prawa rzymskiego w swoim królestwie. Akcentował również przyznanie przez Jakuba I profesorom tego prawa dodatkowych dochodów z prebend katedry w Salisbury⁶¹.

Część trzecia rozdziału VIII traktująca o angielskim systemie sądowniczym należy do najbardziej interesujących, spostrzeżenia Duka wynikają bowiem z własnego doświadczenia i praktyki. Już na wstępie zastrzega, iż sądownictwo to podzielone jest na grupy,

zaledwie wspomniany na marginesie komentarzy do *glossa ordinaria* Accursiusa ojca, por. np. H. LANGE, *op. cit.*, s. 338.

⁵⁶ A. DUCK, II, 8, 369.

⁵⁷ A. DUCK, II, 8, 369-70.

⁵⁸ A. DUCK, II, 8, 369.

⁵⁹ A. DUCK, II, 8, 370.

⁶⁰ A. DUCK, II, 8, 371 i n.

⁶¹ A. DUCK, II, 8, 371 i n.

wśród których niektóre sądy działają *ex mero Jure Angliae*⁶², natomiast w innych zastosowanie znajdują prawo bądź zasady obce *common law*, np. *equity*⁶³, do których autor zalicza *Court of Chancery* oraz *Court of Requests*. Sądownictwo „czysto” angielskie nie stosuje praw obcych; Duck opisuje pokrótce zasady tworzenia i stosowania prawa w Anglii, zaznaczając iż nawet w przypadkach wymagających interpretacji angielski sędzia nie zastosuje prawa rzymskiego na podobieństwo prawnika z kontynentu, będzie raczej poszukiwał uprzedniego podobnego rozstrzygnięcia. W ostateczności sprawa trafiała przed sąd Parlamentu⁶⁴. Jednak na ten pozornie hermetyczny system elementy prawa rzymskiego mogły jednak oddziaływać, a to za pośrednictwem literatury prawniczej, czego Duck nie omieszczał odnotować. Wspominając o jej doniosłym, nieporównywalnym z kontynentem znaczeniu i roli jaką odgrywała w kształtowaniu orzecznictwa, wymienia znanych średniowiecznych luminarzy piśmiennictwa prawniczego: Glanville’a, Bractona, Brittona, Thorntona i Fletę (pseudonim nieznanego autora). Ich działalność w zakresie wyjaśniania istoty prawa w Anglii Duck porównał do Papiniana, Ulpiana i Paulusa w Rzymie⁶⁵; wspomina jednak o kontrowersjach związanych z zakresem związania sędziów *common law* opiniami prezentowanymi przez wspomnianych angielskich jurystów⁶⁶; chociaż nie obowiązują na równi z precedensami i prawem statutowym, to jednak znajdują wśród sędziów znaczny posłuch.

Jakkolwiek prace średniowiecznych jurystów angielskich nie były oparte na kodyfikacji justyniańskiej i kontynentalnej metodzie glosatorów, to jednak prawo rzymskie wywarło na nie pewien wpływ. Duck akcentuje, iż *Hi vero Iurisconsulti Anglicani fuerunt Iuris Civilis*

⁶² A. DUCK, II, 8, 378.

⁶³ A. DUCK, II, 8, 378.

⁶⁴ A. DUCK, II, 8, 379.

⁶⁵ A. DUCK, II, 8, 380.

⁶⁶ A. DUCK, II, 8, 381.

*peritissimi, & ab eodem lucis & ornamenti plurimum ad Ius Anglicanum illustrandu acceperunt*⁶⁷. Wpływy prawa rzymskiego widać szczególnie u H. Bractona. Powstała w latach 1256-1259 praca *De Legibus et Consuetudinibus Angliae* była zbiorem angielskich praw zwyczajowych. Zyskawszy ogromną popularność wywarła istotny wpływ na pokolenia angielskich prawników. Ze względu na swą romanistyczną zawartość doczekała się całej gamy pochlebnych i niepochlebnych komentarzy. Autorzy anglosascy diametralnie różnili się w jej ocenie. Pollock i Maitland szcharakteryzowali ją słynnym już stwierdzeniem *Romanesque in form, English in substance*⁶⁸. Przyznają jednak kompilacji miano „korony i kwiatu średniowiecznej jurisprudence angielskiej”. H. Maine uznając wręcz *De Legibus* za plagiat *Corpus Iuris Civilis* pisze, iż jest „one of the most hopeless enigmas in the history of jurisprudence that an English writer of the time of Henry III should have been able to put off on his countrymen as a compendium of pure English law, a treatise of which the entire form and a third of the contents were directly borrowed from the *Corpus Iuris*”⁶⁹. Autor XVII-wiecznego spisu anglo-normañskich źródeł prawa Houard z kolei wyłączył Bractona z kolekcji jako „psującego” prawo angielskie⁷⁰. Wg Ducka Bracton był profesorem prawa rzymskiego w Oxfordzie, co w świetle współczesnych ustaleń należy jednak uznać za mocno dyskusyjne⁷¹. Duck jak większość angielskich prawników znał dobrze prace Bractona i Glanville’a, był jednak również w przeciwieństwie do wspomnianej większości świadomy wpływów rzymskiej myśli prawniczej na tych autorów⁷². Podą-

⁶⁷ A. DUCK, II, 8, 382.

⁶⁸ F. POLLOCK, W. MAITLAND, *op. cit.*, s. 207.

⁶⁹ H. MAINE, *Ancient Law*, London, 1861, s. 82.

⁷⁰ T. SCRUTTON, *op. cit.*, s. 78.

⁷¹ Por. T. PLUCKNETT, *Early English Legal Literature*, Cambridge, 1958.

⁷² A. DUCK, II, 8, 382: ... *librosque incipiunt Glanvill & Bractonus verbis & methodo Justiniani in Institutionibus, lidemque omnes per Tractatus suos ad decidendas controversias gravissimas, non solum in privatis Causis, sed & de Publica Regni administratione, Iuris Civilis testimonia & Auctoritatem saepe adhibent.*

zając za Seldenem, formułuje również tezę iż w średniowieczu, w czasach od Stefana do Edwarda III studium prawa rzymskiego rozwinęło się na tyle aby wpływać również na praktykę sądową: ... *non in Academiis solum, sed & in Foro, ut in relationibus & in postulationibus Advocatorum frequentissimae adhuc repariantur Iuris Civilis allegationes* ...⁷³.

Duck omawia szereg instytucji sądowniczych, w których autorytet prawa rzymskiego utrzymywał się na wysokim poziomie: wojskowy *Court of the Constable and Marshall*, Sąd Admiralicji, Sąd Kancelarski oraz sądownictwo kościelne. Poniżej omówione zostaną poglądy w kwestii pierwszego z nich.

Występujący pod dwiema nazwami *Court of Chivalry* / *Court of the Constable and Marshall* był sądem wojskowym wykształconym prawdopodobnie w czasach wojny stuletniej⁷⁴. Duck omawia zakres jurysdykcji oraz tryb działania tego sądu, czyniąc to w sposób najdokładniejszy w porównaniu z pozostałymi. Warto przypomnieć, iż w 1632 r. otrzymał nominację na *King's Advocate* przy tym sądzie, co sam nie bez dumy opisywał następująco: *Et sub Edoardo IV ejusdem Iuris peritus Promotor Causarum Regiarum in ea Curia datus est: quod etiam munus Serenissimus Rex Carolus, anno septimo Regni sui, mihi per literas suas Patentes sub magno Sigillo Angliae concessit*⁷⁵. Praktykę przed tym sądem F. Hinrichs uznał za bardzo ważną⁷⁶. *King's Advocate* reprezentował przed *Chivalry* panującego, była to niezwykle prestiżowa funkcja świadcząca również o uznaniu jakim Duck cieszył się u Karola Stuarta.

Duck zastanawiał się nad jego pochodzeniem, szukając początków u przed-normańskich królów anglosaskich, samej zaś idei w czasach Karola Wielkiego, na którego dworze działali „conesta-

⁷³ A. DUCK, II, 8, 382.

⁷⁴ Por. G. SQUIBB, *The High Court of Chivalry: A Study of Civil Law in England*, Oxford 1959; M. KEENE, *The Laws of War in the Middle Ages*, London-Toronto 1965; J. BARTON, *cit.*, s. 71 i n., W. HOLDSWORTH, I, *cit.*, s. 573-580.

⁷⁵ A. DUCK, II, 8, 396.

⁷⁶ F. T. HINRICHS, *op. cit.*, s. XXXV.

biles & marescallos”⁷⁷, na wzór rzymskich *magistris equitum* i *tribunis celerum*. Urzędy *constable* i *marshall* cieszyły się, jak pisał *summa autem horum Munerum semper apud Nos dignitatem*⁷⁸, zaznaczając iż na stanowisko *constables* mianowani byli zazwyczaj synowie lub bracia panującego. Duck pisze, iż za czasów Henryka VIII władza konstabla stała się na tyle potężna by król podjął kroki zmierzające do jej ograniczenia⁷⁹. Przytacza pytanie prawne o zakres władzy konstabla skierowane do sir Francisa Fyneux⁸⁰ pełniącego wtedy funkcję *Chief Justice* przy królu, na które ten odmówił odpowiedzi argumentując iż nie *ius anglicanum* a *leges armorum* regulują zasady funkcjonowania tego urzędu⁸¹. Aby zilustrować jurysdykcję *Chivalry* poza granicami Anglii podaje przykłady konkretnych spraw⁸², najczęściej w związku z oskarżeniem o zdradę główną (*treason*)⁸³. Na tą kwestię zwracał również, przede wszystkim w politycznym aspekcie uwagę Barton⁸⁴. Pisał on również o sądownictwie *Constable and Marshall*: „... it appears that in the latter part of the fourteenth century it followed the procedure of civil law very strictly”⁸⁵. W podobnym tonie wypowiadał się wcześniej M. Hale, określając ten sąd jako „... the third Court, wherein the Civil Law has its use in this Kingdom”⁸⁶. Wypowiedzi te – znacznie późniejsze – w pełni potwierdzają stanowisko Ducka, który pisał (powołując się zresztą na Fortescue i Coke’a): „Iuris vero Civilis Romanorum

⁷⁷ A. DUCK, II, 8, 387.

⁷⁸ A. DUCK, II, 8, 387.

⁷⁹ A. DUCK, II, 8, 387.

⁸⁰ Francis Fyneux (1441-1527), członek *Gray's Inn*, sędzia *Court of Common Pleas, Kings Bench*, zaufany urzędnik Henryka VII.

⁸¹ A. DUCK, II, 8, 387.

⁸² A. DUCK, II, 8, 389.

⁸³ A. DUCK, II, 8, 387 i n. Na temat historii zdrady głównej por. np. K. BARAN, *High Treason in England until the end of Stuart era*, Warszawa, 1982.

⁸⁴ J. BARTON, *op. cit.*, s. 73.

⁸⁵ J. BARTON, *op. cit.*, s. 71.

⁸⁶ M. HALE, *The History of the Common Law of England*, London, 1713, s. 42.

Usum & Authoritatem in hac Curia, omnes Iuris Municipalis consulti apud Nos agnoscunt (...)⁸⁷. Wykluczał jednocześnie możliwość stosowania prawa krajowego: ... *Causas ex hoc Iure ... non ex Iure Municipali Anglorum esse dijudicandas ...*⁸⁸. Podkreślał także rolę *civil lawyers* w prawidłowym funkcjonowaniu sądu: *Inde etiam Conestabili & Marescallo rerum publicarum cura impeditis, aliquoties Legum Doctor aliusve Legum Caesarearum peritus pro vita sua ad procedendum in omnibus ejus Curiae Causis constitutus est*⁸⁹. Pozycję prawa rzymskiego w praktyce tego sądu określał bardzo wysoko: ... *unde apellant Ius Civile in hac Curia Legem Regni, Legem Regis, Legem Terrae ...*⁹⁰. Procedowanie odbywało się, jak pisał *ad formam a Iure Civili praescriptam*⁹¹, co przejawiało się ... *per libellum seu Petitionem Causae proponuntur, Testes secreto examinatur, Exceptiones, Replicationes aliique Causarum termini secundum Ius Civile proponuntur & observantur; Sententiae ex scriptis pronuncianuntur, Appellationesque in scriptis interponuntur ...*⁹². Wspomina również, iż do rozpatrywania apelacji od wyroków *Chivalry* król wyznaczał *Iuris Civilis Doctores* działających w jego imieniu⁹³.

Duck rozważał także cywilną jurysdykcję *Chivalry* w zakresie zawartych za granicą kontraktów dotyczących wojska lub działań wojennych⁹⁴, przywołując za Coke'm królewskie archiwum w Tower jako źródło spraw sądowych gdzie ... *frequentissima sunt exempla rerum in hac Curia judicatarum, de omnibus generibus Contractuum Civilium in Regionibus exteris celebratorum ... quae in hoc tantum foro dijudicabantur ...*⁹⁵.

⁸⁷ A. DUCK, II, 8, 395.

⁸⁸ A. DUCK, II, 8, 395

⁸⁹ A. DUCK, II, 8, 396.

⁹⁰ A. DUCK, II, 8, 396.

⁹¹ A. DUCK, II, 8, 396.

⁹² A. DUCK, II, 8, 396.

⁹³ A. DUCK, II, 8, 397.

⁹⁴ A. DUCK, II, 8, 390-1.

⁹⁵ A. DUCK, II, 8, 391.

W podsumowaniu rozważań nad *Court of Chivalry* ponownie podkreślił znaczenie prawa rzymskiego w jego funkcjonowaniu: *Haec omnia constant ex Actis Publicis Causarum ejus Curiae (...) in quibus etiam doctissimae Juris Romani Allegationes saepe reperiuntur*⁹⁶. Warto również zaakcentować, o czym pisał też Hinrichs⁹⁷, niewątpliwe polityczne znaczenie tego sądu, na który Długi Parlament przypuścił przecież frontalny atak. Sprawując tak specyficzną zakresłą jurysdykcję, a jednocześnie pozostając w dyspozycji króla, *Court of Chivalry* mógł stanowić istoty czynnik wzmacniający władzę królewską. Duck referując polityczną sprawę skazanego na karę śmierci w Ameryce, oraz opinie prawników iż proces ten winien był się toczyć przed *Chivalry*⁹⁸, daje pośrednio wyraz stanowisku, iż sąd ten, stosujący uniwersalne prawo rzymskie winien otrzymać wyłączną najwyższą jurysdykcję w sprawach dotyczących kolonii angielskich. To samo nastawienie wynika z opisu jurysdykcji *Chivalry* w sprawach wydarzeń mających miejsce poza terytorium angielskim, jeśli w spór zaangażowani byli poddani angielscy⁹⁹. Podobne w treści tendencje można zauważyć w angielskim piśmiennictwie znacznie później, w XIX w, na fali wielkiego zainteresowania prawem rzymskim. Proponowano wtedy mianowicie, aby spory międzynarodowe dotyczące kolonii brytyjskich rozwiązywać w oparciu o to właśnie prawo¹⁰⁰.

Problematyka działalności Sądu Rycerskiego została z pewnością przez Ducka potraktowana wyczerpująco z punktu widzenia celu jego pracy, niemniej w świetle osobistej praktyki adwokackiej w *Chivalry* wykonywanej przez wiele lat, współczesny romanista odczuwa pewien „niedosyt” związany z brakiem sięgającej dalej analizy popartej własnym doświadczeniem. Wrażenie to po-

⁹⁶ A. DUCK, II, 8, 397.

⁹⁷ F. T. HINRICHS, *op. cit.*, s. XXXIX i n.

⁹⁸ A. DUCK, II, 8, 389.

⁹⁹ Tak F. T. HINRICHS, *op. cit.*, s. XXXIX i n.

¹⁰⁰ Por. np. R. PHILLIMORE, *Commentaries upon International Law*, London, 1879, s. 34.

głębia fakt, iż wykorzystanie prawa rzymskiego w tym sądzie należało do najbardziej znaczących ewenementów angielskiego systemu prawnego. Z drugiej strony rozmiary i uniwersalny charakter opracowania niejako usprawiedliwiają taki charakter opisu. Hinrichs wskazuje ponadto, iż czasie wojny cywilnej Duck nie mógł korzystać z archiwów królewskich w Tower, co w jego opinii dużej mierze tłumaczy zwięzłość opisu i brak odwołań do konkretnych spraw¹⁰¹.

Powyższe uwagi stanowią próbę analizy jedynie części poglądów Artura Duka w kwestii pozycji prawa rzymskiego w dawnej Anglii. Ze względu na obszerne ujęcie zagadnienia nie mogły znaleźć w całości miejsca w niniejszym artykule. W moim przekonaniu dotyczący Anglii rozdział VIII *De Usu et Autoritate Juris Civilis Romanorum in Dominüs Principum Christianorum* stanowi niezwykle cenny, przy uwzględnieniu upływu trzystu pięćdziesięciu lat, przyczynek dla współczesnych badań nad tym problemem, a rosnące w ostatnich latach zainteresowanie nauki pracą Artura Duka wydaje się to przekonanie potwierdzać.

¹⁰¹ F. T. HINRICHS, *op. cit.*, s. XXXVI: „Er würde dies wohl noch ausführlicher belegt haben, wenn ihm nicht der Zugang nach London damals unmöglich gewesen wäre, als er während des Bürgerkrieges und als vom Parlament Geächteter in Oxford dies Buch schrieb”. W polemice ze Squibbem krytykującym Duka za zwięzłość opisu *Chivalry*, Hinrichs pisał iż pozostałe – kluczowe dla sprawy sądy – zostały scharakteryzowane jeszcze krócej, jednak „... sodaß der Vorwurf trotzdem nicht zutrifft, vielmehr hat Duck diesen Gerichtshof verhältnismäßig am gründlichsten besprochen”, por. *Ibidem*. W komentarzu do stanowiska Hinrichsa wypada mi jednak wyrazić żal z powodu skromnego opisu. Duck, wieloletni praktyk, a jednocześnie doktor prawa rzymskiego miał jedyną okazję wzbogacić swoje dzieło o kilkanaście chociaż ciekawych z punktu widzenia romanisty spraw z którymi się zetknął (a takie każdy prawnik zapamiętuje i potrafi przecież ogólnie zreferować bez wsparcia ze strony akt). Być może jednak uznał to za niecelowe, skoro pozycja prawa rzymskiego w tym sądzie była w zasadzie niekwestionowana.

THE VIEWS OF ARTHUR DUCK ON ROMAN LAW IN ENGLAND

Summary

The aim of this paper is to discuss the views of sir Arthur Duck on the influence and power of Roman Law in England up to 17th century, which he analysed in his work *De Usu et Autoritate Juris Civilis Romanorum in Dominiis Principum Christianorum* first published in 1652. Chapter 8 of this book seems to be an important source for the contemporary research. Duck, a legal practitioner, a politician and a D. C. L. presented a unique view on the matter. A detailed study shows that the following areas and solutions of the English legal system bear signs of the Roman influence: courts (e. g. Court of Chancery, Court of Admiralty, Court of the Constable and Marshall), lectures at the Oxford University, Vacarius school of law, early English legal writings, legal theory and science. Duck was probably the first to notice and mark the striking similarity between Roman procedure of the *ius honorarium* and the English *equity*. He disagrees with the general opinion that the Roman Law exercised no authority in England.